

MONIKA OBRĘBSKA, EMILIA SOROKO

MOMENTY (NIE)CIĄGŁOŚCI PSYCHOLOGII NARRACYJNEJ

ABSTRACT. Monika Obrębska, Emilia Soroko, *Momenty (nie)ciągłości psychologii narracyjnej* [Moments of (dis)continuity in narrative psychology] edited by Monika Obrębska, Emilia Soroko, „Człowiek i Społeczeństwo” vol. LVI: *Narracje w psychologii – przedmiot, proces, metoda* [Narratives in psychology – subject, process, methods], Poznań 2023, pp. 7–19, Adam Mickiewicz University. ISSN 0239-3271, <https://doi.org/10.14746/cis.2023.56.1>.

The thematic diversity and the way narrative is understood demonstrate the vitality of the concept and the phenomenon of narrative in psychology. This article presents some questions and dilemmas that narrative psychology, which is still a young discipline in search of its scientific identity, poses to researchers. It is not our ambition to resolve these questions; instead, we perceive them as moments of (dis)continuity in the ongoing narrative story and as markers of the directions of research and theoretical considerations. We identify such themes as the distinction between utterance and narrative, the space between author and listener, the directions in which the notion of narrative identity is expanding, and the link between narrative structure and narrative process. The methodological diversity the narrative perspective introduces allows us to pose research questions in a qualitative and quantitative approach.

Keywords: narrative, narrative research, narrative psychology

Monika Obrębska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Psychologii i Kognitywistyki, e-mail: obrebska@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-0457-5402>.

Emilia Soroko, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Psychologii i Kognitywistyki, e-mail: soroko@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-3527-1698>.

Wprowadzenie

Według Elżbiety Dryll i Anny Cierpki (2011) psychologia narracyjna przeżywa obecnie swój rozkwit, podejmując nowe tematy badawcze i aplikując różne warianty metodologiczne. Współczesność określa się często jako czasy narracji (*narrative's moment*), współczesnego człowieka zaś jako istotę narracyjną (*homo narrans*). Wielu badaczy za Katarzyną Rosner (2006) stawia sobie pytanie: dlaczego specjalistyczna kategoria z dziedziny teorii prozy artystycznej, wypracowana do opisu fikcji literackich, zrobiła tak zdumiewającą karierę w naukach humanistycznych i społecznych?

Rosner (2006) nie wyklucza, że możemy mieć do czynienia z pewną modą intelektualną, która sprzyja popularności jednych pojęć, detronizując inne. Historia humanistyki dostarcza wielu przykładów terminów, które wydawały się badaczom niezbędne, by potem nagle utracić swoją atrakcyjność. Takimi pojęciami są przykładowo pojęcia struktury, dyskursu czy dekonstrukcji. Wydaje się jednak, że popularność badań narracyjnych w różnych dyscyplinach naukowych wskazuje na pewien wspólny problem, z którym borykają się badacze i który termin ten pozwala opisać. Zdaniem Rosner pojęcie narracji umożliwia zdefiniowanie na nowo kategorii podmiotu, jednostki czy tożsamości, kategorii podstawowych dla nauk humanistycznych i społecznych. Dokonująca się zmiana polega na odchodzeniu od rozumienia człowieka w kategoriach bytu wyposażonego w określone właściwości i zastępowania jej kategorią bytu rozwijającego się w czasie, a zarazem skończonego. Nowe rozumienie jednostki ludzkiej, zdaniem Rosner, eksponuje też jej zdolność do myślenia i autorefleksji. Introspekcja i samorozumienie stają się podstawowymi czynnikami konstytuującymi tożsamość jednostki, która nie jest czymś danym, ale domagającym się określenia w toku całego życia.

Pojęcie narracji w psychologii doskonale wpisuje się w ten nowy paradygmat, ponieważ jest strukturą rozwijającą się w czasie, a zarazem skończoną, mającą początek i zakończenie. Kategorie narracyjne pozwalają opisywać tożsamość jako proces wypełniania osobistą treścią ogólnych wzorców, pochodzących ze wspólnego kulturowego repertuaru (Stemplewska-Żakowicz, 2002). Czasowość i skończoność (zamknięcie) to cechy definicyjne zarówno narracji, jak i współczesnej tożsamości, określające ich dynamikę i ograniczenia.

Popularność pojęcia narracji tłumaczy też fakt, że doskonale odpowiada ono na nasilającą się w naszej niepewnej rzeczywistości potrzebę sensu

i struktury (Nycz i Obrębska, 2020). Współczesny świat pełen jest incydentów – wydarzeń nagłych, nieprzewidywalnych, a rzeczywistość stała się ich odbiciem; wydaje się być zdarzeniowa, nieregularna, epizodyczna, szybka, krótkoterminowa, zabałaganiona, niezdolna do przewidzenia (Krajewski, 2017). Narracje pomagają nadać znaczenie niezrozumiałej rzeczywistości, ułatwiają odnalezienie struktury w przypadku i losowości, są formą adaptacji do niepewnych warunków współczesnego świata. Ich funkcją jest doświadczenie stabilności i pewności w opozycji do rozbitcia, niepewności i przypadkowości. Poprzez zaprowadzenie ładu i sensu w historiach narracja odpowiada na elementarne ludzkie potrzeby znaczeniowości i zadomowienia w niezrozumiałym świecie, które zaspokojone – budzą poczucie ufności i bezpieczeństwa.

W rozumieniu psychologicznym narracje porządkują i strukturalizują ludzkie doświadczenie w kategoriach intencji i problemów, pozwalając zrozumieć własne przeżycia oraz nadać im znaczenie, wypełniają treścią obszary naszej niewiedzy, stwarzając ramy dla nadawanych im znaczeń (Trzebiński, 2002). Psychologicznie rozumiana narracja jest więc zarówno „dokonywanym za pomocą indywidualnych środków wyrazu aktem ekspresji i kreacji obrazu świata oraz siebie w świecie, jak i zwierciadłem systemu podmiotowych znaczeń, wiążących przeżycia w sensowną całość” (Straś-Romanowska, 2010: 23). Narracyjne konstruowanie i rekonstruowanie rzeczywistości, jako specyficzna kompetencja poznawcza, stanowi przejaw naturalnej skłonności interpretacyjnej człowieka, rozwijającej się w ciągu całego życia pod wpływem kontaktu z kulturą, dyskursem społecznym i codzienną praktyką językową, stając się ostatecznie „swoistym nawykiem poznawczo-interpretacyjnym” (Straś-Romanowska, 2010: 22). Zasadniczym przedmiotem zainteresowań psychologów narracyjnych są więc nie tyle fakty czy wydarzenia z życia jednostki, ile sposób opowiadania o nich i to, jak są one interpretowane, wartościowane, jakie znaczenie jest im przypisywane.

Opowieść traktowana jako pole dociekań psychologicznych inspiruje zarówno psychologów akademickich, jak i osoby zajmujące się praktyką psychologiczną, a problemy związane z zastosowaniem metod narracyjnych są przedmiotem nieustających dyskusji i poszukiwań w tym obszarze. Chciałybyśmy, by prezentowany Czytelnikowi tom stał się przyczynkiem do refleksji nad naturą narracji, stosowanymi metodami badawczymi i dalszymi kierunkami rozwoju badań narracyjnych w psychologii, w całej ich różnorodności. Poniżej zostaną zaprezentowane pytania i dylematy, jakie stawia przez badaczami psychologia narracyjna, będąca wciąż jeszcze dyscypliną

poszukującą swojej naukowej tożsamości. Nie mamy ambicji ich rozstrzygnięcia, spostrzegamy je raczej jako momenty nieciągłości w toczącej się opowieści na temat narracji.

Pomiędzy wypowiedzią a narracją

Problematyczność pojęcia narracji wynika między innymi z nieostrych granic pomiędzy terminami: wypowiedź, opowieść i narracja, które w literaturze często stosowane są wymiennie. Wydaje się, że różnica pomiędzy nimi nie polega tylko na stopniu ich złożoności. „Wypowiedź” w badaniach lingwistycznych rozumiana jest jako prosty akt mowy, „opowieść” jest werbalną relacją na temat jakichś wydarzeń (Kurcz, 2005) i dopiero w pojęciu „narracja” odnajdujemy silne odniesienie do podmiotowej aktywności. Już w nurcie kulturowych badań nad narracjami, który wywodzi się od analiz Władimira Proppa, zainteresowanie badaczy ewoluowało stopniowo od badań koncentrujących się na strukturze konkretnej narracyjnej sekwencji zdarzeń, przez wspólną dla wielu takich sekwencji strukturę znaczenia, do pojęcia narracji jako specyficznie ludzkiej struktury poznawczej (Rosner, 2006). Narracja w tym rozumieniu nie jest już prostą opowieścią o świecie, ale strukturą ludzkiego poznania, ujmującą nasze własne życie i zachodzące w nim wydarzenia w całościowe struktury sensu.

Powiedzieć więc można, że narracja nie jest ani wypowiedzią, ani opowieścią, ale „prymarnym aktem umysłu”, który umożliwia i poprzedza tworzenie opowieści (Rosner, 2006: 130). Dotyczy sposobu reprezentacji i prezentacji zdarzeń, a nie ich warstwy fabularnej (Soroko, 2014). Układanie opowieści to powierzchniowy aspekt głębszych procesów zachodzących w strukturach poznawczych, polegających na nadawaniu narracyjnej formy treściom własnego doświadczenia. W tym sensie Maria Straś-Romanowska pisze o „kompetencji narracyjnej”, analogicznie do kompetencji językowej i komunikacyjnej, definiując ją jako „specyficznie ludzką zdolność polegającą na interpretowaniu doświadczenia, na przechowywaniu go w umyśle pod postacią całościowej, zintegrowanej struktury poznawczej ujawniającej się w opowieści” (Straś-Romanowska, 2010: 22).

Ujęcie narracji (narracyjności) jako naturalnego procesu organizowania osobistego doświadczenia za pomocą schematów narracyjnych (Trzebiński, 2002) ma wiele ważnych implikacji praktycznych. Umożliwia podejmowanie badań diagnostycznych z wykorzystaniem narracji, badanie narracyjnej aktywności człowieka i indywidualnych predyspozycji do określonego

sposobu rozumienia świata. Opowieści o sobie i o świecie mogą się cechować różnym stopniem narracyjności, a ludzie różnią się indywidualną skłonnością do narracyjnego relacjonowania własnego doświadczenia. W wysoce narracyjnej opowieści, która cechuje się spójną kompozycją, pojawiają się także elementy refleksji, podsumowań, sugestii interpretacyjnych, a nawet odniesień do potencjalnych odbiorców (Soroko, 2009). Każdy człowiek posiada zdolność do wypowiedzania się i budowania opowieści, nie każdy natomiast potrafi nadać tym opowieściom znaczenie i narracyjną strukturę.

Pomiędzy autorem a słuchaczem

W *Dziele otwartym* (1973) Umberto Eco zastanawia się nad fenomenem dzieła sztuki, które z jednej strony domaga się swobodnej ingerencji interpretacyjnej swoich odbiorców, z drugiej zaś – odznacza się cechami strukturalnymi, które pobudzają i porządkują ciąg jego interpretacji. Teza ta jest zgodna z założeniami konstruktywizmu społecznego, popularnego podejścia w badaniach narracyjnych (Soroko, 2009). Zgodnie z nim każde znaczenie konstruowane jest w interakcjach międzyludzkich, każdy sens jest negocjowany i uzgadniany w procesie komunikacji. Komunikowanie opowieści implikuje osobę odbiorcy, który współtworzy treść i formę historii, a opowiadanie rozumiane jest jako wspólna aktywność. Podejście to problematyzuje możliwość wewnętrznego konstruowania sensów w procesie rozumienia siebie i autointerpretacji, ukazuje znaczenie jako fenomen relacyjny, nie zaś indywidualny.

Wydaje się, że te dwa podejścia nie wykluczają się wzajemnie. Narracja może się uzewnętrznić w formie narracyjnego dyskursu lub pozostać formą wewnętrznego dialogu. Często wewnętrzne dialogi poprzedzają i generują komunikowanie narracji w sytuacji społecznej, stając się przyczynkiem do snucia opowieści. Narrator może też zdecydować, które treści pozostaną w dialogu wewnętrznym, a które zostaną wypowiedziane. Im wyższy poziom narracyjnej wrażliwości i inklinacji autonarracyjnej (Soroko, 2009), tym chętniej dana osoba opowiada innym o swoich wewnętrznych doświadczeniach, dzieli się narracjami na swój temat. Przyjmuje „pozycję narratora wobec własnego życia, poddaje swoje życie refleksji i czerpie z tego korzyść, jaką jest poczucie tożsamości” (Soroko, 2009: 32), pozostając jednocześnie w dialogu wewnętrznym i w interakcji ze słuchaczem.

Dlatego też badania narracyjne powinny stymulować obydwa te procesy: wewnętrzny – związany z integrowaniem własnego doświadczenia, i zewnętrzny – polegający na relacjonowaniu własnych przeżyć i doznań

w sposób narracyjny. Osoba słuchacza i jego kompetencje są istotnym elementem tego procesu, gdyż sama jego obecność sprzyja generowaniu znacznie dłuższych i bardziej złożonych wypowiedzi w porównaniu z wykonywaniem zadania werbalnego w samotności (Obrębska i Kleka, 2016). Jest to szczególnie istotne w terapii narracyjnej, w której podkreśla się rolę terapeuty jako adresata lub współautora narracji klienta. Jeśli terapia narracyjna ma skutecznie wspierać ludzi w procesie stawania się na nowo autorami swoich opowieści, to – jak zauważa Katarzyna Stemplewska-Żakowicz (2002) – nie jest obojętna jakość jego słuchania i współuczestniczenia w konstruowaniu tych narracji.

Pomiędzy wewnętrznym a zewnętrznym: tożsamość narracyjna rozszerzona?

Inspirująca badawczo i praktycznie jest koncepcja tożsamości narracyjnej. Tożsamość narracyjna to zinternalizowana i ewoluująca opowieść o sobie (*life-story*, historia życia), którą dana osoba konstruuje, aby nadać sens i znaczenie swojemu życiu. Dzieje się to w trzech perspektywach czasowych: autobiograficznej przeszłości, doświadczanej teraźniejszości oraz antycypowanej przyszłości, oraz w wymiarze „indywidualne – globalne”, ponieważ ludzie dla wyrażenia osobistych niuansów doświadczenia czerpią z dominujących lub/i znanych im tekstów kultury (np. McAdams i in., 2004). Chociaż proces rozwoju tożsamości narracyjnej trwa całe życie, to integracja doświadczeń jest domeną późnej adolescencji, stanowiąc wyzwanie rozwojowe i osobowe (np. Habermas i Bluck, 2000). Kategoria narracji, a wraz z tym narracyjnej tożsamości i historii życia, pozwala „przywrócić” podmiot do rozważań psychologicznych, często dominowanych przez przedmiotowe opisy funkcjonowania psychicznego, obecne choćby w psychopatologii. Chociaż idea tożsamości narracyjnej została powołana już w latach osiemdziesiątych XX w., jej znaczenie ciągle wzrasta. Przykładowo, w obszarze psychologii klinicznej i psychopatologii tożsamość narracyjna staje się ważną koncepcją wyjaśniającą początek powstawania zaburzeń osobowości (Sharp i Wall, 2021) czy też markerem transdiagnostycznym, który warto badać we wszystkich zaburzeniach (Thomsen i in., 2023).

Dzięki kategorii narracji potencjał refleksyjny podmiotu staje się wyraźniejszy. Katherine Nelson i Robyn Fivush (2020) w swoich rozważaniach na temat rozwoju pamięci autobiograficznej wprowadzają pojęcie świadomości autobiograficznej, oznaczającej zdolność osoby do

wykraczania poza proste wspomnienia przeszłych wydarzeń i tworzenie poczucia rozszerzonego w czasie Ja, które nie tylko doświadczyło, ale również zrozumiało i refleksyjnie oceniło te wydarzenia. Ocena ta wpływa z językowo zapośredniczonych narracji społecznych, od rozmów matki z dzieckiem począwszy, które tę świadomość autobiograficzną tworzą poprzez wspólne przywoływanie zdarzeń z przeszłości, co rozwija zdolność poznawczego przetwarzania doświadczeń, a w efekcie rozumienie siebie i innych ludzi. Na przykład wspólne z opiekunem opowiadanie o stanach mentalnych innych osób sprawia, że dziecko koordynuje obrazy innych ludzi w czasie (jak było najpierw, a jak było potem) i nabywa rozumienia innych jako bytów temporalnych. Świadomość autobiograficzna pozwala doświadczyć zrozumienia siebie w perspektywie czasu pod postacią autentycznego przekonania o spełnionym życiu, np. „Poczułam, że moje życie ma znaczenie” (por. Nelson i Fivush, 2020).

Poza traktowaniem tożsamości narracyjnej jako kwestii prywatnej i osobistej coraz częściej zwraca się uwagę na osadzenie jej w kontekstach społecznych, tworzących tzw. ekologię tożsamości narracyjnej (Thomsen i in., 2023). W jej skład wchodzi narracje o życiu ważnych osób, które jednostka zna (tzw. *vicarious life stories*), a także narracje obecne w mediach społecznościowych, w skryptach kulturowych wskazujących na opowieści o tym, jak żyć, a jakie życie jest porażką. Rozpoznawanie wpływu tych opowieści na tożsamość narracyjną w kategoriach czynników generujących podatność na trudności psychologiczne lub czynników ochronnych jest ciekawym kierunkiem dociekań psychologicznych, wpisując się w potrzebę lepszego rozeznawania społecznych uwarunkowań ludzkiej kondycji poprzez pokonywanie podstawowego błędu atrybucji.

Łącząc strukturę i proces

W psychologii narracyjnej do struktury narracji odwołujemy się w dwóch głównych domenach: w narracyjnej aktywności człowieka (np. w sposobie organizacji postrzegania, wspomnieniach autobiograficznych czy opowiadaniu historii innym ludziom) oraz w aktywności o metapoznawczym charakterze, czyli wtedy, gdy struktura narracyjna pełni funkcję porządkowania zdystansowanych obserwacji, korzystając z narracji jako tzw. metafory kluczowej (*root metaphor*). Gdy uznajemy, że aktywność człowieka jest narracyjna *per se*, interesują nas historie opowiedziane, a funkcjonowanie psychiczne (np. poznawcze) traktujemy jako kierowane narracyjnymi schematami

poznawczymi, które w efekcie mogą dawać dobrze opowiedzianą historię (por. np. Trzebiński, 2002). W tym drugim przypadku struktura narracji jest narzędziem interpretacji ludzkiego życia, co nie oznacza, że jest ono samo w sobie narracyjne. Tzw. model dramaturgiczny (gdy można zidentyfikować bohaterów, ich cele, świat przedstawiony i efekty działań w tym świecie) nakładany jest na rzeczywistość. Taki sposób korzystania z narracyjnej struktury możemy obserwować także w działalności naukowej, w ramach której opisuje się wyniki czy odkrycia jako opowieść o rozwiązywaniu problemu badawczego.

Mówiąc o strukturze narracji, odwołujemy się do pewnej struktury normatywnej, związanej z połączeniem zdarzeń w czasie, dookreślanej z różną precyzją. Na przykład zgodnie z propozycją Arystotelesa narracja składa się z trzech elementów: początku, rozwinięcia i zakończenia, natomiast w modelu narracji osobistej (*personal narrative*) William Labov i Joshua Waletzky (Labov, 2009) wyróżniają abstrakt, orientację, komplikację, wynik, ewaluację i kodę. Taka rozwinięta struktura narracji dotyczy zazwyczaj narracji opowiedzianej, zbudowanej, narracji jako „produktu” aktywności człowieka. Struktura narracji bazuje na pewnej liniowości i wprowadza chronologiczny porządek do zdarzeń i doświadczeń, ale jednocześnie dodaje perspektywę narratora, który do tych zdarzeń i doświadczeń się odnosi i je komentuje. Aktywność narratora sprawia, że opowieści ludzi na temat swojego życia (np. wspomnienia autobiograficzne) nie zawsze miewają pełną postać wskazaną wyżej. Tilmann Habermas (2019) pokazał na przykład, że ewaluacja w narracjach o zdarzeniach osobiście znaczących zazwyczaj zawiera wiele różnych momentów ewaluacyjnych, które nie są ograniczone do miejsca pod koniec narracji, jak wskazywali Labov i Waletzky, ale rozproszone po całej opowieści. Dowodzi się również, że nawet narracje odbiegające od wzorca i tak pełnią ważne społeczne funkcje (np. tworzenie, stabilizowanie i integrowanie tożsamości osobowej, kształtowanie relacji interpersonalnych, por. McAdams i in., 2004). Utrzymywanie ważnych funkcji przez niedoskonałe narracje jest sprawą powszechną. Na przykład będąc nie w pełni osadzone w kontekście (brak elementu orientacji), stwarzają okazję słuchaczowi do zadawania klaryfikujących pytań i przez to do współkonstruowania opowieści. Podobnie, narracje, jeśli są niepełne (zubożałe), pokazują, w jakim zakresie zaszło przetwarzanie emocjonalne danego doświadczenia (np. trudne doświadczenia mogą być pofragmentowane czy też brakuje w nich pełnej i psychologicznie przekonującej ewaluacji zdarzeń).

Można powiedzieć, że odchylenia od oczekiwanej, „normatywnej” struktury narracji podpowiadają nam, jakie procesy narracyjnej organizacji uprzednio zaszły i w jakim zakresie się powiodły. Proces narracyjny

jest pojęciem stosowanym w wielu kontekstach – od procesu budowania opowieści, przez dialogi wewnętrzne, po procesy narracyjne angażujące tworzenie się mikronarracji z obrazów i afektów, które wywołują (procesy prenarracyjne i protonarracyjne – Salvatore i in., 2004). W każdym z tych przypadków jednak proces narracyjny wiąże się z nadawaniem znaczenia doświadczeniom zarówno w sposób pierwotny i automatyczny, jak i złożony i refleksyjny (por. proces narracyjny wg Angus i Hardtke, 1994).

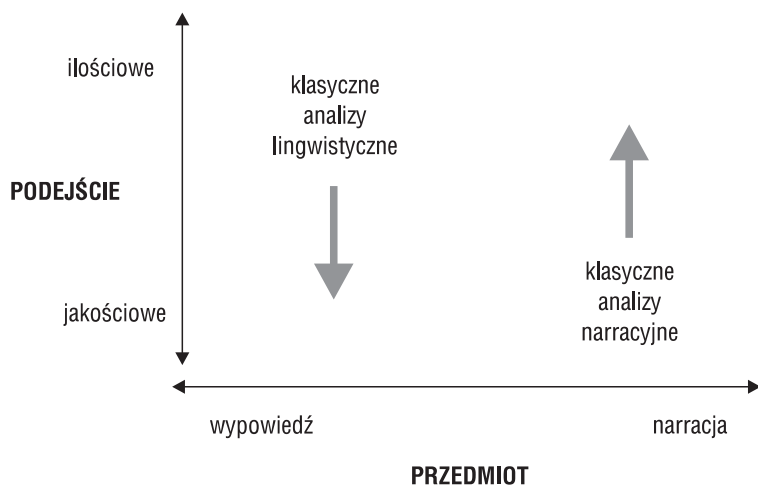
W literaturze przedmiotu zwraca się coraz częściej uwagę na konieczność tzw. niebinarnego podejścia do aktywności narracyjnej (Schmidt i Fuchs, 2021), pozwalającego badać i rozumieć procesy narracyjne jako bardzo zróżnicowane indywidualnie oraz o różnym poziomie złożoności. Mniej zatem chodzi o to, że ktoś albo żyje narracjami, albo jego/jej funkcjonowanie nie jest w ogóle narracyjne. Raczej zakłada się, że nawet jeśli ludzie nie są zorientowani na produkcję narracji (np. mają niską inklinację autonarracyjną), nie znaczy to, że są zupełnie „nienarracyjni”, że narracja nie pełni organizującej roli w ich psychologicznym funkcjonowaniu. Ich życie bowiem ciągle jest kształtowane przez narracyjne struktury i procesy nadawania znaczenia, które integrują ich wspomnienia i przeżywane doświadczenie, także przedwerbalnie, w postaci narracji przeżywanej (*lived narrative*, np. Hanninen, 2004). Możliwe, że pojęcie koherencji narracji (por. np. Waters i in., 2019) powinno się odnosić nie tyle do narracji opowiedzianej, co raczej do procesu uspołniania, o którego jakości będzie świadczyć poziom zaangażowania w próbę integracji własnego Ja, własnej tożsamości, a nie jedynie wymierny efekt tego wysiłku.

W badaniach i praktyce staje się ważne sięganie zarówno po koncepcje różnic indywidualnych w ramach aktywności narracyjnej, które pozwalają uznać jej zróżnicowanie (np. inklinacja autonarracyjna, świadomość tożsamości narracyjnej), jak i po procesy poprzedzające powstanie narracji opowiedzianej, a toczące się na poziomie automatycznym (narracyjne schematy poznawcze, protonarracje) czy nieświadomym (narracje proceduralne – por. więcej: Salvatore i in., 2004). Struktura narracji oraz procesy narracyjnej strukturyzacji i nadawania znaczenia są ze sobą splecione.

Pomiędzy podejściem jakościowym i ilościowym

Narracja jest też pojęciem stymulującym myślenie o badaniach naukowych w naukach społecznych. Chodzi zarówno o losy tzw. narracyjnego paradygmatu (np. Fisher, 2003), ale też o wszędobylstwo kategorii narracji,

prowadzące do konieczności pewnych uporządkowań. Otóż zasadniczą rolę odgrywają rozstrzygnięcia filozoficzne, mające konsekwencje w proponowaniu określonej orientacji badawczej, usytuowanej pomiędzy realizmem (krytycznym) a jego alternatywami, które mogą mieć różną postać w zależności od tradycji, np. konstruktywizmem, konstrukcjonizmem, relatywizmem, kontekstualizmem (por. też np. Burzyńska, 2008). Sądzymy, że wybór perspektywy filozoficznej pozwala na sformułowanie adekwatnych pytań badawczych i lepsze rozeznanie ograniczeń badań. Do założeń filozoficznych nawiązuje przede wszystkim wybór podejścia badawczego, na wymiarze „jakościowe – ilościowe” (por. rys.). Warto zaznaczyć, że metody mieszane – choć zajmują środek kontinuum – mają wiele różnych form i realizacji (por. np. Creswell, 2003). Chociaż w psychologii prowadzone są z powodzeniem badania eksperymentalne nad procesami narracyjnymi (por. np. Trzebiński i in., 2021), to psychologia narracyjna zdaje się najczęściej utożsamiać z badaniami, w których przedmiotem są tworzone przez ludzi autobiograficzne wypowiedzi narracyjne, których analiza jest jednak prowadzona bądź w jakościowy, bądź ilościowy sposób. Przy tym sam przedmiot prowadzonych analiz może w różnym stopniu cechować się narracyjnością (wymiar „wypowiedź – narracja”). Zainteresowanie jakościowymi badaniami w lingwistyce i ilościowymi w psychologii narracyjnej może być ciekawą perspektywą rozwoju obu dyscyplin.

Rysunek. Podejście do badań oraz przedmiot badań jako wymiary porządkujące badania narracyjne.

Źródło: opracowanie własne.

Zakończenie

Oddawany w ręce Czytelników tom czasopisma „Człowiek i Społeczeństwo” jest dobrym przykładem zróżnicowania badań narracyjnych oraz akcentowanych aspektów aktywności narracyjnej. W tomie znalazły się artykuły, które reprezentują zróżnicowaną metodologię – od rozpraw teoretycznych do empirycznych, od aspektów jakościowych do ilościowych, od ogólnych problemów do węższych zagadnień. Podjęta przez nas próba uporządkowania to tylko jedna z możliwych.

Prace w tomie podejmują wątek rozwoju w cyklu życia (Elżbieta Dryll i Anna Cierpka, *Narracja autobiograficzna w biegu życia*; Anita Duplaga, Kamil Jezierski i Irmina Rostek, *Perspektywa temporalna w narracjach o życiu w trakcie pandemii COVID-19 u osób we wczesnej i średniej dorosłości*; Natalia Jach-Salamon, *Emocje w narracjach, czyli o strukturze pojęcia strachu u dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym*) oraz złożoności ludzkiej tożsamości (Magdalena Żardecka, *Pomiędzy narracją a tożsamością. Meandry autobiografii*; Gracjana Gronowska i Monika Wiłkość-Dębczyńska, *Tożsamość narracyjna osób z chorobą nowotworową*). Pokazują narracje jako sposób regulacji funkcjonowania w obliczu wewnętrznych i zewnętrznych trudności (Michał Dolczewski, *Proaktywność i defensywność autonarracji o poczuciu własnej wartości u osób narcystycznych – wstępna analiza*; Edyta Tobiasiewicz i Kamil Łuczaj, „*Hakowanie systemu*”. *O mobilizowaniu zasobów i strategiach działań akademików wywodzących się z klas ludowych*; Urszula Tokarska i Joanna Ruczaj, „*Pandi-projekt*”. *Narracyjna metabolizacja doświadczenia w „Dziennikach czasu pandemii”*; Wiesław Gumuła, Małgorzata Bogunia-Borowska i Joanna Janiszewska, *Dzienniki stanu pandemii – projekt badawczy, perspektywa teoretyczno-metodologiczna, wyniki badań*; Iwona Grodź, *Narracja filmowa – funkcja terapeutyczna. Kilka słów o Amatorze (1979) Krzysztofa Kieślowskiego*), a także oferują refleksję metodyczną (Jerzy Bandel, *Znaczenie pozycji wewnętrznej badacza w badaniach narracji osób należących do grupy mniejszościowej*; Aleksandra Jasielska, *Emotywny odbiór audiodeskrypcji dzieła malarskiego W. Kandinskiego*).

Serdecznie zapraszamy do lektury niniejszego tomu, ukazującego problematykę badań narracyjnych w całej różnorodności i bogactwie ujęć, z nadzieją,

że zainspiruje on do refleksji nie tylko nad toczącą się miarowo opowieścią o narracjach, ale też nad towarzyszącymi jej momentami nieciągłości, pomagającymi się zatrzymać i rozważyć: w którym miejscu jest dziś i dokąd zmierza psychologia narracyjna?

Monika Obrębska i Emilia Soroko

Literatura

- Angus, L., Hardtke, K. (1994). Narrative Processes in Psychotherapy. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, 35(2), 190–203.
- Burzyńska, A. (2008). Idee narracyjności w humanistyce. W: B. Janusz, K. Gdowska, B. de Barbaro (red.), *Narracja. Teoria i praktyka*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Creswell, J.W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Sage: Thousand Oaks, CA.
- Dryll, E., Cierpka, A. (2011). *Psychologia narracyjna. Tożsamość, dialogowość, pogranicza*. Warszawa: Eneteia Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
- Eco, U. (1973). *Dzieło otwarte*. Warszawa: Czytelnik.
- Fisher, W. (2003). Paradygmat narracyjny. W: E. Griffin (red.), *Podstawy komunikacji społecznej* (ss. 325–337). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Habermas, T. (2019). *Emotion and Narrative. Perspectives in Autobiographical Storytelling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Habermas, T., Bluck, S. (2000). Getting a Life: The Emergence of the Life Story in Adolescence. *Psychological Bulletin*, 126(5), 748–769.
- Hanninen, V. (2004). A Model of Narrative Circulation. *Narrative Inquiry*, 14(1), 69–85.
- Krajewski, M. (2017). *Incydentologia*. Warszawa: Fundacja Bęc Zmiana.
- Kurcz, I. (2005). *Psychologia języka i komunikacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Labov, W. (2009). Narratives of Personal Experience. W: P. Hogan (red.), *Cambridge Encyclopedia of the Language Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McAdams, D.P., Anyidoho, N.A., Brown, Ch., Huang, Y.I., Kaplan, B., Machado, M.A., (2004). Traits and Stories: Links Between Dispositional and Narrative Features of Personality. *Journal of Personality*, 72(4), 761–784.
- Nelson, K., Fivush, R. (2020). The Development of Autobiographical Memory, Autobiographical Narratives, and Autobiographical Consciousness. *Psychological Reports*, 123(1), 71–96. <https://doi.org/10.1177/0033294119852574>.
- Nycz, A., Obrębska, M. (2020). Potrzeba mitu w czasach niepewności. W: M. Obrębska, A. Pankalla (red.), *Mity kultury współczesnej. Perspektywa psychoantropologiczna* (ss. 65–86). Poznań: Wydawnictwo Nauk Społecznych i Humanistycznych UAM.

- Obreńska, M., Kleka, P. (2016). Gadatliwość kobiet: prawda czy stereotyp? W: J. Mampe, H. Makurat, Ł. Owczinnikowa, F. Marzouk (red.), *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne* (ss. 77–86). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Rosner, K. (2006). *Narracja, tożsamość i czas*. Kraków: Universitas.
- Salvatore, G., Dimaggio, G.A., Semerari, A. (2004). A Model of Narrative Development: Implications for Understanding Psychopathology and Guiding Therapy. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 77, 231–254.
- Schmidt, P., Fuchs, T. (2021). The Unbearable Dispersal of Being: Narrativity and Personal Identity in Borderline Personality Disorder. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 20(2), 321–340. <https://doi.org/10.1007/s11097-020-09712-z>.
- Sharp, C., Wall, K. (2021). DSM-5 Level of Personality Functioning: Refocusing Personality Disorder on What It Means to Be Human. *Annual Review of Clinical Psychology*, 17(1), 313–337. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-081219-105402>.
- Soroko, E. (2009). *Wywoływanie autonarracji w badaniach psychologicznych. Ocena (auto)narracyjności wypowiedzi*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Soroko, E. (2014). *Aktywność autonarracyjna osób z różnym poziomem organizacji osobowości. Opowieści o bliskich związkach*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Stemplewska-Żakowicz, K. (2002). Koncepcje narracyjnej tożsamości. Od historii życia do dialogowego „ja”. W: J. Trzebiński (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata* (ss. 81–113). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Straś-Romanowska, M. (2010). Psychologia wobec małych i wielkich narracji. W: M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Psychologia małych i wielkich narracji* (ss. 21–40). Warszawa: Eneteia Wydawnictwo Psychologii i Kultury.
- Thomsen, D.K., Holm, T., Jensen, R.A.A., Lind, M., Pedersen, A.M. (2023). *Storying Mental Illness and Personal Recovery*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Trzebiński, J. (2002). *Narracja jako sposób rozumienia świata*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Trzebiński, J., Czarnecka, J.Z., Cabański, M. (2021). The Impact of the Narrative Mindset on Effectivity in Social Problem Solving. *Plos One*, 16(7), e0253729.
- Waters, T.E.A., Köber, C., Raby, K.L., Habermas, T., Fivush, R. (2019). Consistency and Stability of Narrative Coherence: An Examination of Personal Narrative as a Domain of Adult Personality. *Journal of Personality*, 87(2), 151–162. <https://doi.org/10.1111/jopy.12377>.